

Тичина Дмитро Михайлович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ГРУПИ ПІДЛІТКІВ

Розглянуто питання кримінологічного аналізу та напрями запобігання корисливо-насильницьким злочинам, що вчиняють групи підлітків.

Ключові слова: злочини; злочинні угруповання підлітків; корисливо-насильницькі злочини.

Рассмотрены вопросы криминологического анализа и направления предотвращения корыстно-насильственных преступлений, совершаемых группами подростков.

Ключевые слова: преступления; преступные группировки подростков; корыстно-насильственные преступления.

The questions of criminology analysis and direction of prevention of crimes of violence teenagers accomplished by the criminal groupments are considered.

Keywords: crimes; criminal groupments of teenagers; crimes of violence.

Дослідження в галузі кримінології засвідчують, що підліткова злочинність в Україні активно нарощує потенціал. Відбувається “омолодження” злочинності неповнолітніх (значно зросла кримінальна активність 14–15-річних підлітків). За даними статистики, 16–17-річні здійснюють до 62 % усіх злочинів. Упродовж останніх десятиліть злочинність “помолодшала” у середньому на два-три роки.

Згідно зі статистичними даними, сьогодні кожний п’ятий підліток, який порушив закон, учиняє це заради статків, збуваючи крадене. Неповнолітніми злочинцями стають як діти з неблагополучних сімей, так і вихідці з цілком благополучних, повних сімей.

Сталими є тенденції вчинення підлітками злочинів в Україні. За даними МВС України, 2010 року кількість злочинів, учинених неповнолітніми, збільшилася на 22,3 %, порівняно з 2009 роком. Загальна кількість злочинів збільшилася переважно за рахунок

збільшення кількості крадіжок із 3403 (2009 р.) до 7056 (2010 р.), 76 % з яких учинено групою. Статистичні дані за 2010 р. загалом свідчать про зменшення кількості таких видів злочинів, що вчиняють підлітки: умисне вбивство – на 3,8 %, зґвалтування – на 51,1 %, грабіж – на 40,8 %, розбій – на 34,1 %, вимагання – на 22,4 %, хуліганство – на 39,4 %, водночас, збільшується питома вага організованої групової підліткової злочинності неповнолітніх в Україні [1].

Суттєвою ознакою злочинності молоді є те, що вона набуває в Україні дедалі організованішого, групового характеру. Змінилися кримінологічна характеристика і структура угруповань правопорушників. Груповий характер – це особливість сучасної злочинної поведінки молоді. Частка корисливих злочинів із застосуванням насильства, учинених у групі, становить від 50 до 80 % [1]. Найпоширенішими є злочини, що мають корисливо-насильницьку спрямованість. Це розбій, грабіж, шахрайство, вимагання, вбивство з корисливих мотивів. Кримінальні молодіжні угруповання з різним ступенем організованості виявлено в усіх обласних центрах країни. Їх створюють за місцем проживання чи навчання молоді, вони мають здебільшого стійкий характер.

Організована злочинність є найбільш складним, багатограним та небезпечним явищем, що посягає, насамперед, на політичну, економічну, соціальну, правову та моральну сфери суспільства. Залежно від різних видів злочинів, організована злочинність має неоднакову поширеність у різних країнах. Вона виникла не випадково, оскільки тісно пов'язана з особливими соціально-економічними та історичними чинниками.

Закон України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” від 30 червня 1993 р. визначає у ст. 1 організовану злочинність як сукупність злочинів, що вчиняють у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [2].

Відповідно до ст. 28 Кримінального кодексу (КК) України, організована група – це стійке об'єднання декількох осіб (трьох і більше суб'єктів злочину), які попередньо зорганізувалися для готування або вчинення злочинів. Ознаками організованої групи є такі: 1) наявність декількох осіб (трьох або більше); 2) попередня їх зорганізованість у спільне об'єднання для готування або вчинення двох чи більше злочинів; 3) стійкість такого об'єднання; 4) об'єднаність злочинів єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану; 5) обізнаність усіх учасників такої групи з цим планом. Організована група є більш небезпечним різновидом групи з попередньою змовою [3].

У кримінологічній науці є визначення організованої злочинності як вітчизняних, так і зарубіжних теоретиків і практиків. Зокрема, її тлумачать як: “системно пов'язану сукупність злочинів, учинених учасниками стійких, ієрархізованих, планомірно діючих злочинних структур (груп, співтовариств, асоціацій), діяльність яких прямо або опосередковано взаємно підтримується та узгоджується, будучи спрямованою на отримання максимального прибутку зі злочинного бізнесу на певній території або в певній сфері, що є під її контролем” [4].

Н. Ф. Кузнецова та Г. М. Мінковський визначають організовану злочинність як вид злочинності, сукупність злочинів, що вчиняють учасники стійких, ієрархічних, планово діючих злочинних об'єднань, водночас, їх діяльність має характер бізнесу, спрямованого на одержання максимального прибутку [5, с. 263].

За висновком А. І. Долгової, організована злочинність – це не просто сукупність організованих формувань та їх діяльності, а органічна їх цілісність, наявність різноманітних стійких взаємозв'язків між ними на основі забезпечення злочинної діяльності та створення сприятливих умов для її розвитку [6].

З огляду на висловлені міркування, організовану злочинність неповнолітніх може бути визначено як відносно масове соціальне, системно-структурне явище, що є сукупністю стійких, керованих злочинних формувань (груп, співтовариств) і лідерів злочинного підліткового середовища, які займаються вчиненням злочинів як промислом.

Ураховуючи стан і тенденції злочинності підлітків, одним із найважливіших завдань протидії злочинності є запобігання злочинам цієї категорії осіб органами внутрішніх справ України, оскільки вони не лише здійснюють загальнопрофілактичні заходи запобігання злочинам, а й наділені повноваженнями застосовувати спеціально-кримінологічне запобігання. Водночас дослідження діяльності підрозділів кримінальної міліції у справах дітей свідчить про недостатню її зосередженість на одному з основних напрямів – запобіганні злочинам, які вчинюють діти, а також притягненні до відповідальності осіб, які втягують їх у злочинну та іншу антигромадську діяльність.

Кримінальна активність неповнолітніх, які не досягли віку притягнення до кримінальної відповідальності, має тенденцію до подальшого зростання і здатна суттєво впливати на розвиток оперативної обстановки загалом [7].

Це підтверджує думку К. Є. Ігошева [8], що 80–90 % таких злочинів, як грабежі, розбійні напади, хуліганство, учиняють стійкі групи підлітків. Таким чином, злочинність неповнолітніх – це груповий злочин. Факт формування груп підлітків і юнаків – процес закономірний. Відомо, що для підлітків характерна посилена потреба у спілкуванні з однолітками, тому тривогу викликає не підліткове спілкування та неформальні підліткові групи загалом, а лише ті, які криміналізуються.

Опитані експерти вважають, що ранній початок протизаконної діяльності тісно згуртовує неповнолітніх правопорушників з кримінальним середовищем, не тільки впливає на поведінку, а й формує систему цінностей особистості, визначаючи її життєвий шлях [9].

Дослідження окресленої проблеми засвідчили, що тільки 3 % злочинів учиняли неповнолітні в складі груп, які можна було б назвати організованими [8, с. 3–21]. Українською рідко в судовій практиці в радянський період траплявся випадок спільної злочинної діяльності неповнолітніх зі співучастю та чітким розподілом ролей; найпоширенішою і практично єдиною формою співучасті було співвиконавство. Здійснене 2009 р. анкетування працівників підрозділів із запобігання злочинності неповнолітніх підтвердило, що донедавна злочинні групи неповнолітніх були, як правило, нестійкими і малочисельними [10, с. 195].

Останніми роками злочинність неповнолітніх, навпаки, дедалі більше трансформується в стійку й організовану. Поширеними стали злочинні групи неповнолітніх, для яких характерний високий рівень організації злочинної діяльності, значна кількість учинених тяжких злочинів, інтенсивність агресивного та криміногенного впливу на підлітків. Експерти вважають, що нині близько 30 % усіх кримінальних груп підлітків можна вважати організованими. З іншого боку, близько 12 % членів “дорослих” організованих злочинних угруповань є неповнолітніми.

Криміногенні групи неповнолітніх використовують зв'язок з організованою злочинністю, передусім, для зміцнення власного авторитету (так вважає 61 % опитаних експертів), а також для вчинення злочинів зі збільшенням матеріального зиску (10 %) і для захисту від правоохоронних органів (8 %).

Чисельність організованих злочинних угруповань за попередньою змовою за місцем проживання звичайно невелика. Вона в більшості випадків становить 3–5 осіб, іноді сягає 10–13. Однак ці групи вирізняються однорідним складом, високою інтенсивністю та стійкістю злочинної діяльності. Так, майже третина з числа вивчених груп учинила 10 і більше злочинів [5].

Підлітки переймають навички організованої злочинної діяльності: дотримання правил конспірації, побудова ієрархії в групах, розподіл територій на сфери впливу, ретельна підготовка та вчинення злочинів, використання зброї, технічних засобів, автотранспорту. Аналіз злочинної діяльності цих груп показав, що 70 % з них використовували різні прийоми планування та підготовки (наведення на об'єкт, спеціальний добір та відстеження потерпілих тощо). Сувору дисципліну відзначено в кожній четвертій вивченій групі, у яких неповнолітні вирізнялися ініціативністю в підготовці та винахідливістю у виборі способів учинення й приховування злочинів. Кожна третя організована злочинна група неповнолітніх мала холодну або вогнепальну зброю, використовувала інші предмети як зброю.

Половина організованих злочинних груп мала дорослого лідера чи організатора. Кожен другий учасник вивчених кримінальних угруповань неповнолітніх був раніше засуджений, зокрема 12 % з них відбували покарання у вигляді позбавлення волі, а кожний третій раніше вчиняв злочини, але не був засуджений [1].

Доходимо висновку, що вчинення злочинів для значної частини підлітків стає навіть не професією, а способом життя. Підліткова злочинність значно молодшає, набуває небезпечніших форм вияву, залучаючи до сфери свого впливу дедалі більшу кількість неповнолітніх, формуючи в них злочинний світогляд.

Узагальнена характеристика протиправної поведінки неповнолітніх в Україні на початку XXI століття є об'єктивною основою для системної організації діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі.

Необхідність створення комплексної інноваційної моделі запобігання груповій підлітковій злочинності зумовлена, передусім, потребою в новій, більш ефективній системі реагування на правопорушення та запобігання злочинам, що вчиняють неповнолітні. Ця модель має замінити неефективний каральний підхід, що лишився від тоталітарного режиму, на нове розуміння принципів профілактики злочинності, що ґрунтується на рекомендаціях Європейського Союзу, документах ООН та ЮНІСЕФ стосовно сучасного досвіду ювенальної юстиції, передовому досвіді Канади, Швейцарії та інших країн стосовно запобігання підлітковій злочинності.

З огляду на зазначене, пропонуємо структурований комплекс завдань із запобігання розвиткові злочинності неповнолітніх:

скорочення соціальної бази злочинності неповнолітніх: виявлення підлітків з індивідуальними особливостями психіки, що сприяють протиправній орієнтації, проведення з ними індивідуальної профілактичної роботи, створення умов для

нормального способу життя й здобуття освіти, гідного працевлаштування, розвитку суспільної свідомості та суспільної моралі;

нейтралізація (послаблення впливу) причин та умов, що сприяють учиненню злочинів: зниження ступеня відчуження від держави та суспільства, подолання правового нігілізму, протидія поширенню пияцтва та наркоманії, своєчасне виявлення й роз'єднання груп антигромадської спрямованості, забезпечення правопорядку в громадських місцях;

протидія впливу криміналу: зниження загального рівня злочинності, витіснення криміналу з ключових інститутів громадянського суспільства – економіки, засобів масової інформації, культури, підвищення ефективності роботи з контролю за організованою злочинністю;

підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо запобігання, припинення, розкриття та розслідування злочинів, учинених неповнолітніми.

В Україні кримінальна відповідальність настає з 16 років. За вчинення окремих видів злочинів до відповідальності можуть притягати осіб віком від 14 років. Порівняно з правовими системами інших держав, система покарань України видається досить гуманною. Наприклад, у 19 штатах США за вбивство засуджують до довічного ув'язнення, навіть якщо йдеться про неповнолітніх. До речі, у США спростовують твердження про пряму залежність між зростанням рівня підліткової криміногенності й економічним станом суспільства. Американські фахівці в цій галузі дотримуються думки, що в сучасному світі кримінальна активність підлітків зростає, незалежно від матеріального добробуту населення. Причиною цього зростання вважають акселерацію нових поколінь, масове захоплення мережею Інтернет, у якій немає цензури [11, с. 29–30].

Зазначене зумовлює актуальність аналізу особливостей генезису та мотивації організованої злочинності підлітків, рівнем і структурою цього виду злочинності, її детермінант і заходів запобігання. Це визначає необхідність комплексного вивчення групової корисливо-насильницької поведінки підлітків як порівняно самостійного феномена в загальній структурі злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стан та структура злочинності в Україні. 2005–2010 рр. Статистика МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://mvs.gov.ua>.
2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [4-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 1184 с.
4. Кримінологія : [навч. посіб.] / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Прецедент, 2006.
5. Криминология / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 415 с.
6. Организованная преступность. Круглый стол / под ред. А. И. Долговой, С. В. Дьякова. – М., 1989.
7. Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх : посіб. / [Л. І. Мороз, Р. Г. Коваль, Д. М. Тичина та ін.] ; за наук. ред. Л. І. Мороз. – К. : Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2008. – 210 с.
8. Игошев К. Е. Типология личности и мотивация преступного поведения / Игошев К. Е. – Горький, 1974.

9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://familytimes.com.ua/content/view/80/4/>.

10. Тичина Д. М. Психолого-правові засади попередження корисливої злочинності дітей : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06 / Тичина Д. М. – К., 2010. – 207 с.

11. Савченко А. В. Покарання по-американськи / А. В. Савченко // Міліція України. – 2003. – № 4. – С. 29–30.